

Motion till riksdagen 2024/25:1347

av **Anna-Lena Hedberg m.fl. (SD)**

Arkitekturfrågor

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör verka för att svenska medborgare ska få ökat inflytande över sina gemensamma offentliga miljöer och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör överväga att förstärka kommunernas kulturmiljökompetens och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör se över möjligheten för fler kommuner att ha kommunala arkitekturprogram och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör verka för lagändringar och andra förslag för att tillse att rivning av byggnader med kulturmiljömässigt eller historiskt värde inte sker och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör verka för nationella mål för estetisk hållbarhet och medborgerlig förankring och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda vilka direktiv som skulle verka för att enprocentsregeln i större utsträckning ska bidra till att skapa estetiskt hållbara kulturmiljöer och tillkännager detta för regeringen.

7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utvärdera och beakta alternativ till enprocentsregeln och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Tilltalande arkitektur och offentliga miljöer

Arkitektur och offentliga miljöer som uppförs i Sverige bör uppfattas som trivsamma och harmoniska av allmänheten. I en tid där många nybyggnationer upplevs av en stor del av allmänheten som illa estetiskt tilltalande, och där allmänheten till betydande del upplever mycket av den moderna konsten som svårbegriplig och fantasilös, finns det skäl att befara att den arkitektur och de offentliga miljöer som uppförs inte lever upp till de förväntningar som allmänheten har. Att skapa god arkitektur och trivsamma offentliga miljöer med höga skönhetsvärden tycks alltför sällan vara en huvudsaklig målsättning för ansvariga beslutfattare. Detta trots att miljöpsykologiska undersökningar visar att den estetiska aspekten av arkitektur och offentlig miljö är av stor betydelse för många människor.

Byggnationen i Sverige är omfattande på grund av den ökade befolkningmängden. Det kräver inte bara att politiken tydligt bejakar att vi bygger, utan också hur vi bygger, för att kunna vara ett hållbart land i ett estetiskt hänseende.

Viktiga värden har förbisetts när arkitektur och offentlig konst antar uttryck som är alltför abstrakta, svårbegripliga och främmande för betydande delar av befolkningen. Sverigedemokraterna konstaterar att det bland allmänheten finns ett utbrett missnöje med viss modern arkitektur och vissa moderna offentliga konstverk. Det visar sig i dagens Sverige inte minst genom olika medborgerliga sammanslutningar. Arkitekturupproret och dess olika sidor på sociala medier är ett sådant exempel. Även omdebatterade enskilda byggnationer så som Nobel Center på Blasieholmen i Stockholm som det funnits planer på att uppföra, eller tillbyggnaden till Liljevalchs konsthall på Djurgården i Stockholm, är exempel på enskilda fall där såväl byggnadsförslagen i sig som andra aspekter av projekten har resulterat i en omfattande folklig kritik som fått människor att organisera sig i protest.

Estetisk hållbarhet

En enskild byggnad har potentialen att rymma en mängd estetiska och kreativa uttryck samtidigt som den kan väcka negativa eller positiva känslor. I den meningen är arkitektur att betrakta som långvarig och oundviklig konst, som därutöver ofta upplevs av många människor dagligen. Om byggandets kostnadsaspekt inkluderas, blir det än mer tydligt att byggande och arkitektur helst ska skapa värde över generationer – detta kan betraktas som estetisk hållbarhet.

Det finns byggnader som uppskattas utifrån ett temporärt mode och det finns byggnader som uppskattas av dess betraktare över århundraden. Ur all tänkbar hållbarhetssynpunkt är det sistnämnda att föredra och eftersträva.

Utöver hållbarheten för en enskild byggnad måste samhällets långsiktiga utveckling tas i beaktande. En stad ska inte bli fulare för varje hus som byggs. Då stadsutveckling är en relativt långsam process, finns det en stor risk att såväl beslutsfattare som allmänheten inte förmår att reagera på en eventuell förfulning som i värsta fall kan vara permanent. Det innebär att mål och processer, redan i förväg, ska förutse och beakta estetisk utveckling.

I Kulturnyheter/Novus undersökning från 2023 framgår det att människor värderar, funktionalitet, ekologisk hållbarhet och kostnad över estetik. Emellertid står inte dessa värden i ett motsattsförhållande till varandra. Därför är det angeläget att i högre grad profilera, engagera och värdera den estetiska dimensionen av stadsplanering.

Allmänhetens preferenser, välmående och delaktighet

Att ta del av kultur påverkar hälsa och välmående, och Sverigedemokraterna har sedan flera år tillbaka förespråkat bredare implementering av kultur i vården. En god politik för arkitektur och offentliga miljöer kan vidare bidra positivt till människors välmående. Det är något som är viktigt att ta i beaktning och förstå i utformandet av ett gott samhälle.

Årets undersökning från Kulturnyheter/Novus visar på att nära hälften av svenskarna vill ha nya hus i klassisk stil. Detta speglas inte i det faktiska byggandet vilket tyder på en diskrepans mellan allmänhet och beslutsfattare.

I doktorsavhandlingen *Värdering av stadsmiljöer – en metod att mäta upplevelse* visar Lena Steffner att det går att mäta huruvida en stadsmiljö är bra eller dålig för människan. Steffner skapade ett frågeupplägg där respondenter fick rangordna hur de

känner sig i olika stadsmiljöer: glada, upplivade, trygga, uttråkade och så vidare. Att en enkel, repetitiv och utarmad arkitektur gör människor oroliga, missmodiga och irriterade är något som Steffner fastslår i sin avhandling. Hon visar vidare i sin undersökning att allmänheten föredrar medeltida stadsuttryck, stenstadens olika uttryck, staden med storgårdskvarter och trädgårdsstaden, över den funktionsuppdelade staden och den postmodernistiska staden.

Arkitekten Catharina Sternudd har i en avhandling vid Lunds universitet visat att ”världen över gillar många människor småskalighet, variation, naturmaterial och färg, grönska och ett formspråk som anknyter till en gammal byggnadstradition”. Sternudd framhåller också behovet av att överbrygga diskrepansen mellan arkitektyrkets homogent modernistiska smaknorm, och det slags byggande som människor generellt föredrar. Sverigedemokraterna ser också problemet med denna diskrepans, och vill i stället låta allmänheten få ett större inflytande över utformningen av arkitektur och offentliga miljöer.

Preferenserna hos allmänheten är avgörande när det handlar om offentliga miljöer som vi alla vistas i, och hur dessa preferenser ser ut bör i sin tur prägla uppförandet av arkitektur och offentliga miljöer. Hur landets medborgare vidare kan ges ett större inflytande över utformningen av de offentliga miljöer som de vistas i är vidare något som vi vill utreda. Vi ser att de påverkansmöjligheter som allmänheten har i dagens Sverige inte är tillräckliga. Ett alternativ för att allmänheten ska få ett större inflytande är införandet av något slags demokratiskt valda råd i våra kommuner, för att hantera frågan. Ett annat alternativ kan vara att ge medborgare möjlighet att tycka till om olika förslag i närområdet genom att utifrån folkbokföring anordna lokala omröstningar i anslutning till platser för nya projekt, och därefter rösta via e-legitimation. Eventuellt skulle olika former för delaktighet i processerna variera utefter projektens storlek och antalet berörda personer.

Sverige är dess medborgares gemensamma hem, och finns det ett folkligt missnöje kring hur miljöerna i detta gemensamma hem tar form, är det viktigt att detta missnöje adresseras. Genom att öka allmänhetens direkta inflytande över nya offentliga miljöers utformning, undviker vi att vad som betraktas som vackert färgas för mycket av enskilda politiska beslutsfattares subjektiva bedömningar. Vi behöver finna vägar att utforma den offentliga miljön på ett sätt som tar hänsyn till såväl den som avser göra förändringar i den offentliga miljön, som den som bor i anslutning till platsen. Detta behöver kunna ske utan att den som bor i anslutning till platsen i alla lägen ska behöva skicka in tidskrävande överklaganden kring berörd detaljplan eller motsvarande.

Sverigedemokraterna vill se en mer omfattande debatt kring arkitektur och offentliga miljöer, en debatt som tar avstamp i människors behov och det vi vet om den mänskliga naturen. Det innebär att strävan bör vara att uppföra arkitektur och offentliga miljöer som beaktar det mänskliga behovet av social samvaro, närhet till naturen och skönhet. Även historia och identitet kopplat till platsen och invånarna som bor där bör tas i beaktning när det byggs.

Kulturmiljökompetens

En aspekt som ofta lyfts kring arkitektur och utformningen av offentliga miljöer är att objekt, konstverk eller byggnader alltför ofta placeras på fel plats utan känsla för den omkringliggande miljön. Miljöers kulturhistoriska värden är ofta grunden till den identitet som finns kopplad till den aktuella platsen. Kommunerna har en viktig roll och ett stort ansvar inom ramen för plan- och bygglagen, kulturmiljölagen och samhällsbyggnaden i stort vad gäller att värna, vårda samt inkludera K-märkta byggnader och kulturmiljöer i stads- och samhällsplanering. Således är det av yttersta vikt att kommunerna har nödvändig kompetens för att såväl skapa som skydda kulturhistoriskt värdefulla miljöer runt om i vårt land.

Kommunala arkitekturprogram

Sverigedemokraterna anser vidare att någon form av kommunalt arkitekturprogram bör upprättas i varje kommun, något som endast ett fåtal kommuner har i dagsläget. Arkitekturprogram i kommunerna kan vara ett verktyg för att nå en förbättrad arkitektonisk kvalitet och estetisk hållbarhet i hela landet. Vi föreslår att det ska finnas ett mellansteg mellan översiktsplanen (ÖP) och detaljplanen (DP), eller att det ska finnas ett särskilt steg i ÖP- eller DP-processen som inkluderar samråd med länsarkitekt, kommunarkitekt, civilsamhället och allmänheten som en regel. Kvalitet, hantverkskunnande och tidstypisk harmonisering med befintlig kulturmiljö ska bli en viktigare aspekt vid upphandling. En utredning bör se över hur det bäst kan implementeras i detalj. Länsarkitekter vid länsstyrelserna kan utgöra ett värdefullt stöd i kommunernas utveckling, och det skulle vara fördelaktigt om de kunde rapportera till riksarkitektenheten om kommunernas utveckling.

Bevarandet av kulturhistoriska byggnader

Under 1960- och 1970-talet, svepte en mycket kraftfull rivningsvåg över Sverige. Denna våg framkallades avsiktligt och hade ideologiska förtecken. Partier över hela det politiska spektrumet i Sverige under den aktuella tiden bär i olika grad ansvar för detta. Stora delar av ett mycket rikt kulturarv i form av vacker, historisk och kulturellt värdefull arkitektur gick tragiskt nog förlorat i vårt land för alltid. Under de två nämnda decennierna revs hela 40 procent av de svenska städernas äldsta bostadsbestånd. Till exempel revs då över 700 byggnader i Stockholms innerstad, och i Norrköping revs över hälften av den dåvarande befintliga bebyggelsen. Andra mindre orter var inte heller förskonade, tvärtom rådde det en rivningshysteri över stora delar av landet som saknar motstycke i svensk historia. I värmländska Hagfors revs 80 procent av bostadsbeståndet, något som även skedde i sörmländska Katrineholm.

Olyckligt nog fortsätter rivningarna under 2020-talet. Exempler på bekymmersamma rivningar är många. Sverigedemokraterna vill motverka den utvecklingen och i stället värna värdefull arkitektur och offentliga miljöer. Sveriges alla kommuner har ett ansvar för att bevara sådan arkitektur och offentliga miljöer via den kommunpolitiska makten, men likväl bör det klargöras vad som kan göras på nationell nivå för att undvika fler rivningsvågor. Av det skälet föreslår Sverigedemokraterna att utreda lagändringar och andra förslag för hur rivningen av kulturhistoriskt värdefulla byggnader kan undvikas. Rimligtvis bör då lärdomar dras i synnerhet av den förödande rivningsvågen under 1960- och 1970-talen.

Nya nationella mål för arkitekturpolitiken

Propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110)* kan sägas utgöra ett slags samlad nationell policy för arkitektur. Som en följd av propositionen har ett nationellt mål och sex preciseringar av detsamma införts. Detta mål är styrande för statens agerande när det gäller arbetet med gestaltade livsmiljöer, arkitektur, form och design. För kommuner och regioner kan målen också ha en vägledande roll. Sverigedemokraterna bedömer att flera av dessa mål är i linje med vår politik, även om alla inte är det till fullo.

Sverigedemokraterna ser ett behov av att införa ytterligare nationella mål för arkitekturpolitiken. Det vore värdefullt att införa ett mål som förtydligar vikten av långsiktighet i arkitekturpolitiken, ett mål med fokus på estetisk hållbarhet och tidlöshet

när det byggs i Sverige, vilket är något som har förbisetts under flera decennier och så även i dag. Det bör även införas ett nationellt mål som syftar till att förbättra den medborgerliga förankringen och hänsynstagandet till allmänhetens preferenser kring det som byggs i Sverige. Denna problematik kan ses i form av en diskrepans mellan den typ av byggnation som allmänheten föredrar, enligt olika undersökningar, och den smaknorm som råder bland arkitekterna.

Enprocentregeln

Enprocentregeln behöver reformeras. Det får inte bli en regel som i dagsläget allt för ofta sätts på undantag, men inte heller bli en tvingade regel. Skulle regeln istället utformas som en riktlinje skulle den bli mer ändamålsenlig. Sverigedemokraterna vill även utreda vilka direktiv som kan göra att enprocentregeln i våra offentliga miljöer kan leda till ökad estetisk hållbarhet, samt hur den kan bidra till att offentliga miljöer över tid upplevs som vackra och tilltalande av allmänheten. Poängen med nämnda regel skulle på så sätt kunna bli tydligare enligt vår mening.

Vi föreslår även att utredningen ska innehålla ett utredningsuppdrag om hur kommersiella exploatörer och byggherrar kan uppmanas till att ta större kulturmiljöhänsyn och åläggas ett ökat ansvar för densamma. Dels menar vi att det finns fog för att se över möjligheterna till att utveckla enprocentregeln med en kulturmiljöklausul där såväl offentliga som kommersiella aktörer omgärdas av ett tydligare riktmärke för kulturhistorisk hänsyn. Även inrättandet av en kulturmiljöfond bör utredas i syfte att stimulera aktörer att ta ökad kulturhistorisk hänsyn och estetiskt hållbar gestaltning vid exploatering och nybyggnation i anslutning till kulturhistoriska miljöer. Vi är även öppna för andra mer ändamålsenliga alternativ till enprocentregeln. Detta förslag återfinns i Sverigedemokraternas kommittémotion om ökad kulturmiljöhänsyn vid exploatering. Syftet med nämnda regel skulle på alla ovan nämnda sätt kunna bli tydligare enligt vår mening.

Motionens förslag påvisar att Sverigedemokraterna är beredda att utvärdera och framföra nya kreativa lösningar för att Sverige ska uppnå nå god arkitektur och offentliga miljöer som svenska folket vill ha och kan trivas i.

Anna-Lena Hedberg (SD)

Alexander Christiansson (SD)

Jonas Andersson (SD)

Runar Filper (SD)